

Tabiat
ve
İnsan
NATURE and MAN

Haziran 2008

Yıl: 42 issn: 1302-1001

TÜRKİYE TABİATINI KORUMA DERNEĞİ
TURKISH ASSOCIATION FOR
THE CONSERVATION OF NATURE

Sahibi / Owner:
TTKD adına Genel Başkan
Yunus İNSARI
Yayın Kurulu / Editorial Board
Sorumlu Yazı İşleri Müdürü
Yunus İNSARI

Kurul Üyeleri / Members:

Dr. Vehbi ESER
Dr. Ulku MERTER
Subhan ORAY
Av. Tunçay AKI
Zeki FARHAN

Yayın Yönetimi

Danışma Kurulu / Scientific Board

Prof. Dr. Arın ALBAYRAK
Prof. Dr. Mustafa AYDOĞDU
Prof. Dr. Yusuf ANVAZ
Prof. Dr. Murat BİRLAS
Prof. Dr. Sükran ÇAKIR ARICA
Prof. Dr. Hava YILDEMAN
Prof. Dr. Musa DOĞAN
Prof. Dr. Ali ERDOĞAN
Prof. Dr. Sumer GÜLEZ
Prof. Dr. Emullah GÜNEY
Prof. Dr. Saime DİNVER AKINCI KARAKAYA
Prof. Dr. Sücaattin KIRIMHAN
Prof. Dr. Mustafa KURU
Prof. Dr. Meral AYDENİZ OZ KAYHAN
Prof. Dr. Mehmet SEREZ
Prof. Dr. Duran TARAĞUL
Prof. Dr. Levent TURAN
Prof. Dr. Hakan YARDIMCI
Prof. Dr. Sedat YERLİ
Doç. Dr. Seyit AYDIN
Doç. Dr. Latif KURT
Doç. Dr. Kenan PEKER
Doç. Dr. Sükran SAHİN
Yrd. Doç. Dr. Adnan ALDEMİR
Yrd. Doç. Dr. Ceyhan GÖL
Yrd. Doç. Dr. Aygemen TES GÜLER
Yrd. Doç. Dr. Erol KESİCİ
Yrd. Doç. Dr. Nazan KUTER
Yrd. Doç. Dr. Kayhan MENEMENÇİOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Fatih MÜDERRİSOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Nahir PAMUKOĞLU
Yrd. Doç. Dr. Mehmet TABUR
Yrd. Doç. Dr. Ay Selçuk ÖZEN
Dr. Aylin YILBIZ
Dr. Tamer ALBAYRAK
Öğ. Elem. Üzman Ayşe BESLER
Öğ. Gör. Hakan SERT

Fiyatı: T Sayı: 10 YTL

Yazıların tüm teknik ve hukuki sorumluluğu yazarlarına aittir. Herde sürülen fikir ve iddialar derginin görüşünü yansıtmayabilir. Dergiye gönderilen yazılar yayımlansın veya yayımlanmasın ıade edilmez. Yazar ve kaynak belirtilerek bu dergiden alıntı yapılabilir.

Basım Tarihi: 11 / 09 / 2008

**İÇİNDEKİLER
(CONTENTS)**

Baş Yazı
Yaşam İçin Su
Yard. Doç. Dr. Ceyhan GÖL 1

Manavgat/Side Yöresinde Havai Fişek Gösterilerinin
Fauna Elemanları Üzerine Etkisi
Prof. Dr. Ali ERDOĞAN ve Ark. 2

İlgaz (Çankırı)'da Bazı Odun Dışı Orman Ürünlerinin
Sürdürülebilir Kullanımı ve Yöre Ekonomisine
Katkılarının Değerlendirilmesi
Üstüner BİRBEN ve Ark. 7

Türkiye'deki Myocastor Coypus (Molina 1782)'un
Bazı Biyolojik ve Ekolojik Özellikleri
Ayşegül İLİKER, Nahit PAMUKOĞLU, Mete TÜRKÖĞLU 17

Kırım-Kongo Kanamalı Ateşi
Dr. Mehmet KARAKAŞ 22

Silifke/Susanoğlu Sonbahar Halkalama Çalışması
Araşt. Gör. Hakan KARAARDIÇ ve Ark. 25

Genetiği Değiştirilmiş Organizmalar (GDO)
Araşt. Gör. F. Azize BUDAK YILDIRAN 32

Kitap Tanıtları
Dr. Nejat ÇELİK 38

Kısa Haber, Şiir 43

Reklam Ücreti

		Adres:
Renkli Arka Kapak	700 YTL	2. Menekşe Sokak 29/1 Kat: 116410
On İc Kapak	500 YTL	ANKARA
Arka İc Kapak	500 YTL	Tel: (0312) 341 23 70 - 72 Fax: 342 28 98
İc Tam Sayfa Sy-Byz	300 YTL	Fax: (0312) 341 28 98
İc 1/2 Sayfa	100 YTL	E-posta: atider@ttkd.org.tr
		Web Sitesi: ttkd.org.tr

Baskı:

LAZER OFSET Matbaa Tesisleri Sanayi ve Ticaret Ltd. Sti.
Kazım Karabekir Caddesi Koyunlu Han No: 95/11 Akişiler ANKARA
Tel: (0312) 341 23 70 - 72 Fax: 342 28 98
E-posta: lazarofset@mynet.com

Ön Kapak: Sumaymunu (*Myocastor-coypus*)
Fotoğraf: Mete TÜRKÖĞLU

Arka Kapak: Yalı Çapkını (*Alcedo atthis*)
Fotoğraf: Araşt. Gör. Hakan KARAARDIÇ

ILGAZ (ÇANKIRI)'DA BAZI ODUN DIŞI ORMAN ÜRÜNLERİNİN SÜRDÜRÜLEBİLİR KULLANIMI VE YÖRE EKONOMİSİNE KATKILARININ DEĞERLENDİRİLMESİ

EVALUATION OF SUSTAINABLE USE OF CERTAIN NON-WOOD FOREST
PRODUCTS AND THEIR CONTRUBUTIONS TO RURAL ECONOMY IN ILGAZ
(ÇANKIRI)

Üstüner BİRBENİ Bora İMAL2
Sezgin ÖZDEN3 Nuri ÖNER4

1 Araş. Gör., Ankara Üniversitesi, Çankırı Orman Fakültesi, Orman Mühendisliği Bölümü, Orman Ekonomisi Anabilim
Dalı, 18200- ÇANKIRI

2 Araş. Gör., Ankara Üniversitesi, Çankırı Orman Fakültesi, Orman Mühendisliği Bölümü, Silvikültür Anabilim Dalı,
18200- ÇANKIRI

3Yard.Doç. Dr. Ankara Üniversitesi, Çankırı Orman Fakültesi, Orman Mühendisliği Bölümü, Orman Ekonomisi Anabilim
Dalı, 18200- ÇANKIRI

4Yard.Doç. Dr. Ankara Üniversitesi, Çankırı Orman Fakültesi, Orman Mühendisliği Bölümü, Silvikültür Anabilim Dalı,
18200- ÇANKIRI

ÖZET

Ormanlardan elde edilen odun hammaddesinin yanında odun dışı ürünler adı verilen reçine, sığla yağı, tohum, yaprak, çiçek, kabuk, kök, ot, meyve gibi ürünler ile avcılık ve balıkçılık ile elde edilen ürünler de bulunmaktadır. Ancak bu ürünlere ilişkin sağlıklı bir envanter yapılmadığı için, üretim, mahalli tüketim, yurt içi tüketim, ihracat ve ithalat miktarları ve yurt ekonomisine sağladığı katkılar tam olarak bilinmemektedir.

Odun dışı orman ürünlerinin bir bölümü (sığla yağı, reçine, Şimşir) doğrudan Orman Genel Müdürlüğü tarafından hazırlanan yıllık programa göre üretilip, pazarlanmakta, geriye kalan büyük bölümünün üretim ve yararlanması ise sembolik bedeller (tarife bedeli) karŐılıđı orman köylülerince yapılmaktadır. Bu anlamda odun dışı orman ürün kaynaklarının yönetimine verilen önem ve ağırlık ile bu alandaki kurumsal kapasite talebi ve kaynakları değerlendirmede yetersiz kalmaktadır.

İlgaz yöresinde geniş bir çeşitlilik gösteren odun dışı orman ürünlerinden; besin maddeleri olarak (*Fragaria vesca* L., *Hippophae rhamnoides* L., *Pyrus elaeagnifolia* Palas., *Rosa canina* L., *Rubus canescens* DC., *Orchis anatolica* Boiss., *Campanula lyrata* Lam., *Cirsium alatum* (Gmelin), *Convolvulus galaticus* Roston ex Choisy., *Crocus fleischeri* Gay. vb.), baharat olarak (*Nepeta racemosa* Lam., *Stachys thirkei* C., *Salvia hypargeia* Fisch.& May., *Salvia viridis* L.), *Phlomis armenica* Willd. vb.), hayvan yemi olarak (*Astragalus angustifolius* Lam., *Medicago sativa* L., *Trifolium pratense* L. vb.), tıbbi ve aromatik bitki olarak (*Daphne pontica* L., *Alchemilla persica* L., *Convolvulus galaticus* Roston ex Choisy., *Digitalis ferruginea* L., *Euphorbia stricta* L., *Helichrysum stoechas* (L.) Moench., *Muscari tenuiflorum* Tausch., *Plantago lapopus* L., *Rubus canescens* DC., *Sanguisorba minor* Scop. vb.) ve doğal boya maddeleri olarak (*Salvia hypargeia* Fisch.& May., *Ranunculus constantinopolitanus* L., *Potentilla recta* L., *Euphorbia stricta* L., *Arnebia densiflora* (Nordm.) Ledeb. vb) yararlanma olanakları bulunmaktadır. Ancak mevcut durumda yöre halkı bu ürünlerden bazılarını etkin olarak kullanmakta olup diğerlerinin kullanım olanakları üzerinde yeterli bilgiye sahip değildirler. Özellikle bu ürünler arasında tıbbi bitkilerin mevcut ve potansiyel katkılarının önemi ve etkin korunmaları gereği konusunda yöre halkının bilinçlendirilmesi yerinde olacaktır.

Anahtar kelimeler: İlgaz, Odun dışı orman ürünleri, Kırsal kalkınma

ABSTRACT

Besides the wood production, forests have some products named as non-wood forest products (NWFP) that are resin, crude levant storax, seeds, blossoms, bark, root, grass, fruit etc. and that gained both hunting and fishing. But, contribution of the NWFPs to the domestic income, with production, local consumption, domestic consumption, amount of export and import, is fully not clear because of the insufficient inventory.

A part of NWFPs is directly produced and marketed by the General Directorate of Forests (GDF) according to the annual production programs. However a huge amount of production is made forest villagers to carry out by the GDF in payment for stumpage. In this respect, consideration to importance of the management of the resources of NWFPs and exertion are insufficient for the demand of institutional capacity and using resources.

NWFPs that is demonstrating the wide range of diversity in Ilgaz can be used as nourishment; (*Fragaria vesca* L., *Hippophae rhamnoides* L., *Pyrus elaeagnifolia* Palas., *Rosa canina* L., *Rubus canescens* DC., *Orchis anatolica* Boiss., *Campanula lyrata* Lam., *Cirsium alatum* (Gmelin), *Convolvulus galaticus* Roston ex Choisy., *Crocus fleischeri* Gay. etc.), as spices; (*Nepeta racemosa* Lam., *Stachys thirkei* C., *Salvia hypargeia* Fisch. & May., *Salvia viridis* L.), *Phlomis armeniaca* Willd. etc.), as dry feed; (*Astragalus angustifolius* Lam., *Medicago sativa* L., *Trifolium pratense* L. etc), as medical and aromatic; (*Daphne pontica* L., *Alchemilla persica* L., *Convolvulus galaticus* Roston ex Choisy., *Digitalis ferruginea* L., *Euphorbia stricta* L., *Helichrysum stoechas* (L.) Moench., *Muscari tenuiflorum* Tausch., *Plantago lapopus* L., *Rubus canescens* DC., *Sanguisorba minor* Scop. etc.) and as natural pigment; (*Salvia hypargeia* Fisch. & May., *Ranunculus constantinopolitanus* L., *Potentilla recta* L., *Euphorbia stricta* L., *Arnebia densiflora* (Nordm.) Ledeb. etc.). Barely, at the present, local people use efficiently some of the NWFPs s however they haven't got enough knowledge of the other using opportunity of the NWFPs. Notifying the local people, about the need to protect and as well significance of existence and potential contributions of the NWFPs, especially medical plants, will be appropriate.

Keywords; Ilgaz, Non-wood forest products, Rural development

1. GİRİŞ

Sağlıklı bir orman ekosisteminde kendiliğinden yetişen ürün ve hizmetleri toplum yararına sunmak ve bu kaynakların sürekliliğini garanti altına almak için yapılan planlı, düzenli ve ekonomik faaliyetlerin tamamına "Ormancılık" adı verilmektedir. Yapılan tanım içeriğinden de anlaşılacağı üzere; bitkisel, hayvansal ve mineral kökenli çeşitli orman ürünlerinin üretimi başta olmak üzere, ormanların hidrolojik, erozyonu önleyici, estetik, iklimik, rekreasyon, toplum sağlığı, bilimsel, doğayı koruma ve ulusal savunma gibi fayda ve fonksiyonları orman ekosistemi içerisindeki elemanların karşılıklı ilişki ve etkileşimleri sonucu kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Orman içi ve açıklıklarında yetişen, insanların ve diğer canlıların kendi ihtiyaçlarını karşılamak veya gelir sağlamak için yararlandıkları her türlü bitkisel veya

hayvansal ürünler odun dışı orman ürünleri (ODOÜ) olarak tanımlanmaktadır (DPT, 2001). ODOÜ'nin kapsadığı ürünleri sınıflandırmak gerekirse; herbler, reçineler, eterik yağlar, tanenli ürünler, boyar ürünler, yağlı tohumlar, süs bitkileri, su ürünleri, yenilebilir mantarlar, yosunlar, likenler vb. olarak sınıflandırabiliriz. Bu ürünlerin tüketim alanları;

- Gıda, içki vb. sanayi
- İlaç sanayi
- Kozmetik ve parfümeri
- Sabun deterjan vb. temizlik maddeleri sanayi
- Dericilik, halıcılık vb. sanayi
- Bahçe, salon vb. süslemeleri vb. faaliyetler olarak sınıflandırılmaktadır (Acar, 1993).

Odun dışı orman ürünlerinin (ODOÜ) kullanımı insanlık medeniyeti kadar eski olup, bunlar gıda maddesi, hayvan yemi, lif,

ilaç, kozmetik vb'nin ana kaynağını oluşturmaktadır. Tarih boyunca gıda maddesi amacıyla yaklaşık 12000 bitki kullanılmış olup, bunlardan sadece 2000 kadarı ıslah edilmiş ve sadece 150 kadarı ise ticari olarak yetiştirilebilir hale getirilmiştir (Mukerji, 1997).

ODOÜ yukarıda sözü edilen sanayilerin ihtiyaçlarını karşılama yanında toplumun ve özellikle orman köylüsünün kalkındırılmasında önemli rol oynamaktadır. Orman ekosistemini oluşturan bitkilerden; Fıstık çamı, ıhlamur, ceviz, kestane, fındık, kızılçık, alıç, badem, akasya, ardıç, okaliptüs, orman gülü, keçi boynuzu, sığla, defne gibi türlerin çevresel fonksiyonları yanında odun, kabuk, meyve, çiçek ve yaprakları ile, Acı çiğdem, sumak, kuşdili, dağ çayı, beyaz zambak, çöven, adaçayı, kekik, frenk üzümü, kardelen, oğul otu, güzel avrat otu, cehri, kral tacı, sümbül, nergiz, çoban lalesi, eğrelti otu, orkide vb. gibi bitkilerin çiçek, yaprak ve soğanlarıyla, Böğürtlen ve kuşburnu gibi bitkiler meyve ve çiçekleriyle, Yenilebilir doğal mantarlar gıda yönünden ve liken, yosun ve kamyş gibi bitkiler diğer açılardan toplumumuzun çeşitli gereksinimlerini karşılamaktadır (Konukçu, 2001).

Odun dışı orman ürünlerinin sağladığı çok yönlü (ekonomik, sosyal, çevresel) faydaların önemi ve orman kaynaklarının yönetiminde bu kaynaklara yeterli önemin verilmesi gerekliliği konularında dünyada bilinçlenme ve ilginin son yıllarda arttığı görülmektedir. Bazı ülkelerde veya ülkelerin bazı yörelerinde odun ürünlerinden daha fazla katkı sağlamakta olduğu, bazı ülkelerde dış ticarete önemli gelir kaynakları arasında yer aldığı bildirilmektedir (DPT, 2001; Akyıldız ve Ateş, 2006).

Bu çalışmada, odun dışı orman ürün-

lerinin ülkemizdeki genel durumu hakkında bilgiler verilerek, Ilgaz (Çankırı) yöresinde bazı odun dışı orman ürünlerinin sürdürülebilir kullanımı ve yöre ekonomisine katkılarının değerlendirilmesi yapılmıştır.

2. TÜRKİYE'DE ODUN DIŞI ORMAN ÜRÜNLERİNİN DURUMU

Türkiye'de yeni kullanım alanlarının keşfedilmesine paralel olarak, odun dışı orman ürünlerinin önemi de günden güne artmaktadır. Bu ürünlerin bir bölümü için, Orman Genel Müdürlüğü tarafından amena- jman planları çerçevesinde yıllık üretim programı yapılmakta ve pazarlanmakta; bir bölümü yerel halk tarafından kendi ihtiyaçları için kullanılmakta; diğer bir bölümü ise, yine bu kesim tarafından ürün işleyenlere veya iç pazarlara satılmaktadır.

Ülkemizde ODOÜ'nin üretim prosedürü, bu ürünlerin yıllık üretim programına alınıp alınmamasına göre değişmektedir.

Yıllık Üretim Programına Alınmış ODOÜ'nin Üretimi: 6831 sayılı Orman Kanununun 37. ve 40. maddeleri uyarınca odun dışı orman ürünlerinin bir bölümünün (reçine, sığla yağı, sırik, şimşir, çubuk, çıra ve çıralı kök odunu) üretim ve piyasaya arzı doğrudan OGM tarafından yıllık üretim programlarına göre gerçekleştirilir. Döner Sermaye Bütçesiyle yıllık üretim programlarına alınan ODOÜ'nin üretimi, amena- jman ve silvikültür planları bütçe esasları ile bu konudaki "Orman emvalinin istihsaline ait yönetmelik" ve bu tebliğ hükümlerine göre yapılmaktadır (Anonim, 1995).

Yıllık Üretim Programına Alınmamış Odun Dışı Orman Ürünlerinin Üretimi: Yıllık üretim programına alınmış orman ürünlerinin dışındaki her çeşit orman artık

ve ürünlerinin üretimi idarece belirlenecek yerler ve süreler içerisinde yapılmak üzere tarife bedeli ödemeleri şartıyla izin verilerek yaptırılmaktadır. Bu yerler halkının veya kooperatiflerinin bu işe istekli olmadıkları ya da iş güçlerinin yeterli bulunmadığının tespiti halinde ise yıllık üretim programına alınmamış bu ürün ve artıklarının toplanması için diğer isteklilere aynı şartlarla izin verilir veya idarece üretilerek satılabilir (Anonim, 1995).

Türkiye genelinde yılda yaklaşık 100-120 milyon ABD doları döviz getirisi bulunan orman ürünleri içerisinde önemli bir paya sahip olan ODOÜ'lerin üretim ve pazarlaması ülkemizin ekonomik ve sosyal yapısına bağlı olarak çok yönlü yararlar sağlamaktadır. Orman köylülerimiz, bu ürünlerin toplanması ve satışından azımsanamayacak bir gelir sağlamakta, bu durum orman köylülerinin kütle halinde şehirlere göç etmek zorunda kalmalarını bir ölçüde önlemekte ve ülkemiz iç ve dış ticaret yönünden oldukça önemli bir gelir elde edilmektedir (Anonim, 1993). Ülkemizdeki ormancılık sektörü, 1990-1999 yılları arasında odun ürünü ihracatından ortalama 713.800 ABD Doları, aynı yıllarda odun dışı orman ürünü ihracatından ise ortalama 33.440.600 ABD Doları gelir elde ederek, toplamda 34.154.400 ABD Doları ihracat geliri gerçekleştirmiştir. Yukarıdaki bilgilere göre, orman ürünleri ihracat gelirinin % 98'i ODOÜ'den elde edilmiştir. Ayrıca ODOÜ'nin toplam ithalat tutarındaki payı ise, değer olarak % 2 olmuştur (Deniz ve ark.,2005).

Ülkemizde 2005 yılı verilerine göre odun dışı orman ürünleri üretim değerleri incelendiğinde; besin maddesi olarak 9979 ton, tıbbi ve aromatik ürün hammaddesi olarak 9599 ton, renklendirici ve boya hammaddesi

olarak 7 ton, süs bitkileri olarak 152 ton, salgılar olarak 205 ton ve ayrıca diğer bitkisel ürünler olarak 7402 ton odun dışı orman ürünleri üretimi yapıldığı bildirilmektedir. Söz konusu üretimin parasal değeri 550 000 ABD Doları'dır (Anonim, 2006).

Odun dışı orman ürünlerinin kullanım alanları ve kullanılış şekilleri, bilim ve teknolojiye görülen ilerlemelere paralel olarak çeşitlilik göstermekte ve hızla gelişmektedir. Bu gelişim, çeşitlilik ve farklı değerlendirilme yönleri odun dışı orman ürünlerinin ekonomik değerini uluslar arası platformda son zamanlarda arttırarak önemli bir konuma getirmiştir (Yazıcı ve Dönmez, 2005).

İlaç ve kozmetik sanayi başta olmak üzere birçok sanayi kolunun bitkisel ürünleri ve bunlardan elde edilen kimyasalları ana girdi maddesi olarak kullanması dünya piyasalarında bitkisel ürünlere verilen önemi artırmıştır. Dünya Sağlık Örgütüne (WHO) göre, dünyada çeşitli amaçlarla kullanılan bitki sayısı 20 000 civarındadır. Bunlardan 4 000'i bitkisel ilaç olarak yaygın bir şekilde kullanılırken, yaklaşık %10'unun ticareti yapılmaktadır (Sarı ve Oğuz, 2000). Türkiye'de tıbbi olarak kullanılan bitkilerin sayısının 500 civarında olduğu tahmin edilmektedir. Ancak, yapılan bir araştırmada, doğadan toplanarak ticareti yapılan bitki türlerinin sayısının 346 olduğu ve bunların 98'inin ihraç edildiği, 24'ünün endemik olduğu ve endemik türlerin 7'sinin de halen ihraç edildiği belirtilmektedir (Şafak ve Okan, 2004).

Sözü edilen bu durum ülkemiz açısından değerlendirildiğinde 3700'ü endemik olmak üzere, 11 000 doğal taksona sahip ülkemiz, küresel bir öneme sahip olup tür zenginliğinin büyük bir kısmını da orman tali

ürünleri olarak bilinen odun dışı orman ürünleri oluşturmaktadır. Bütün Avrupa kıtasında 11.500 bitki türü bulunduğu göz önüne alınırsa orman tali ürünlerinin yoksul orman köylülerinin kalkındırılmasında oynayabileceği rolün büyüklüğü daha iyi anlaşılacaktır.

Ülkemiz orman ürünleri endüstrisinin hammadde talebinin kalite ve miktar olarak artmakta olmasının yanı sıra, odun dışı ürünlere talebin artması ile ormanların çevresel ve kolektif fonksiyonlarının ön plana çıkmasıyla üretim amaçlı orman alanları daralmaktadır. Bu durum verimli orman varlığı yönünden sınırlı olan ülke ormanlarının bir an önce geliştirilmesi ve genişletilmesini stratejik hale getirmektedir.

Türkiye ormanlarının çok zengin biyolojik çeşitliliği, ülkenin değişik yörelerinde

yayılış gösteren zengin odun dışı orman ürünleri (ODOÜ) kaynaklarının yer almasına imkân sağlamaktadır. ODOÜ kaynaklarının yönetimine verilen önem ve ağırlık ve bu alandaki kurumsal kapasite yeterli değildir. ODOÜ'nin ihracat gelirleri yılda 100 milyon doların üzerinde tahmin edilmektedir. Yerel halkın geçimine katkı değeri oldukça önemli olan ODOÜ kaynaklarının potansiyel değerleri hesaplanan değerlerinin çok üzerindedir. ODOÜ; ağaç, ağaççık, çalı ve otsu bitkilerin odunları dışındaki her türlü uçucu yağları, meyve, tohum, çiçek, yaprak, kabuk, kök, genç dal ve sürgünleri, soğan, yumru ve rizomları ile mantarları kapsamaktadır. Orman Genel Müdürlüğü tarafından değerlendirilen odun dışı orman ürünlerine ait veriler Çizelge 1'de verilmiştir.

Çizelge 1. Orman Genel Müdürlüğü Tarafından Değerlendirilen Odun Dışı Orman Ürünleri

Ürün nevi	Birimi	Önceki Yıllar Ort.	2000	2001	2002	2003	2004	2005 (Tahmin)
Reçine	Ton	200	4	0	0	255	0	0
Sığıla yağı	Kg	2 000	0	0	2 000	1 702	1 000	0
Defneyaprağı	Ton	3 500	5 738	8 001	6 626	7 807	8 583	6 000
Çıra	Ton	4 500	5 954	7 972	7 779	10 694	23 154	1 800
Kekik	Ton	350	3 692	2 963	2 793	1 785	1 812	1 700
Adaçayı	Ton	350	341	471	455	264	612	800
Fıstıkçamı kozalağı	Ton	330	1 471	1 302	830	995	1 421	1 623
Kestane	Ton	192	450	444	98	3	92	47
Çiçek soğanları	Ton	130	175	164	175	194	173	303
Sumak yaprağı	Ton	59	76	24	45	112	53	82
Biberiye	Ton	200	238	599	453	193	86	96
Ihlamur	Ton	10	14	18	20	4	14	24
Şimşir sürgünü	Ton	0	0	0	0	0	11	11
Keçiboynuzu	Ton	20	82	65	63	39	340	250

Çizelge 1'den de anlaşılacağı üzere bu veriler kayıt altına alınabilmiş ODOÜ'ne ait verilerdir. Bu miktarların tabloda gösterilenin çok üzerinde olduğu rahatlıkla söylenebilir.

3. ILGAZ YÖRESİNDEKİ SOSYO-EKONOMİK DURUM VE ODUN DIŞI ORMAN ÜRÜNLERİ

Ilgaz ilçesinin sosyo-ekonomik göstergeleri Çizelge 2'de verilmiştir. Ilgaz'ın sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyi göz önünde bulundurulduğunda yöre ekonomisi ve gelişmişliği için ODOÜ'lerin önemi daha iyi anlaşılacaktır.

Çizelge 2. Ilgaz ilçesinin sosyo-ekonomik göstergeleri (Dincer ve Özaslan, 2004)

Nüfus	27 953
Şehirleşme oranı (%)	40,2
Nüfus Artış Hızı (%)	18,28
Nüfus Yoğunluğu	36
Nüfus Bağımlılık Oranı (%)	51,68
Ortalama Hane halkı Büyüklüğü	4,95

Tarım Sektöründe Çalışanlar Oranı (%)	73,97
Sanayi Sektöründe Çalışanlar Oranı (%)	3,32
Hizmetler Sektöründe Çalışanlar Oranı (%)	22,7
İşsizlik Oranı (%)	5,59
Okur Yazar Oranı (%)	86,42
Bebek Ölüm Oranı (‰)	39,4
Kişi Başına Genel Bütçe Geliri (YTL)	34,857
Vergi Gelirlerinin Ülke İçindeki Payı (%)	0,0039
Tarımsal Üretimin Ülke İçindeki Payı (%)	0,0206

Tüm bu göstergeler ışığında Ilgaz İlçesi sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamasında -0,06033 olan gelişmişlik düzeyi ve 3 olan gelişmişlik grubuyla 872 ilçe arasında 348. sırada yer almaktadır (Dincer ve Özaslan, 2004).

Ilgaz yöresinde 2004 yılı verilerine göre üretimi yapılan odun dışı orman ürünlerine ait veriler Çizelge 3'de verilmiştir.

Çizelge 3. Ilgaz yöresinde üretimi yapılan odun dışı orman ürünleri (Anonim, 2004)

ÜRÜN ADI	Yayıllık Alanı (Ha)	Tahmini Yıllık Ürün Miktarı (Kg/yıl)	Tahmini Birim Fiyatı (Kg/YTL)	Tahmini Yıllık Değeri (YTL)
Aliç (<i>Crataegus monogyna</i> Jacq.)	2	250	1-1,50	250-375
Ardıç (<i>Juniperus communis</i> subsp. nana Willd.)	15	1.000	20-25	20.000-25.000
Çilek (<i>Fragaria vesca</i> L.)	10	50	2-2,5	100-125
Kuzu Göbeği Mantarı (<i>Morchella esculanta</i> var. rotunda)	25	250	3-5	750-1.250
Kekik (<i>Thymus longicaulis</i> C.Presl.)	50	50	15-20	750-1.000
Kuşburnu (<i>Rosa canina</i> L.)	50	1.000	1,5-5	1.500-5.000
Ceviz (<i>Juglans regia</i> L.)	5	2.000	7-10	14.000-20.000
Sumak (<i>Rhus coriaria</i> L.)	2	30	6-8	180-240
Ada Çayı (<i>Salvia viridis</i> L.)	1.000	5	16-20	80-100
Geven (<i>Astragalus angustifolius</i> Lam.)	150	15.000	1-1,5	15.000-22.500
Ihlamur (<i>Tilia argentea</i> Desf.ex.DC.)	1	10	20-25	200-250
Isırgan Otu (<i>Urtica dioica</i> L.)	250	300	20-25	6.000-7.500
Kiraz (<i>Cerasus angustifolia</i> (Spach) Browicz.)	2	500	3-5	1.500-2.500
Nane (<i>Mentha arvensis</i> L.)	1	10	8-10	80-100
Palamut Meşesi (<i>Quercus ithaburensis</i> Decne)	500	10.000	1-1,5	10.000-15.000
Yabani Erik (<i>Prunus spinosa</i> L.)	3	250	3-5	750-1.250
Yosun (Briyofit)	31	1.000	0,30-0,40	300-400
Ayı Mantarı (<i>Boletus edulis</i>)	30	250	3-5	750-1.250
Toplam Gelir				72.190-103.840

İlgaz yöresinde üretimi yapılan odun dışı orman ürünlerine ek olarak yörenin doğal vejetasyonunda yer alan bazı odun dışı orman ürünleri (Öner ve Abay, 2005) ve bunların kullanım olanakları (Acartürk, 1997; Baytop, 1997; Ekim ve ark., 1991-2000; Erik ve ark., 1998) Çizelge 4'de verilmiştir.

Çizelge 4. İlgaz yöresinde bulunan odun dışı orman ürünleri ve kullanım olanakları

Latince Adı	Türkçe Adı	Kullanıldığı Yerler
<i>Anthemis wiedemanniana</i> Fisch. et Mey.	Papatya, Kelkız	Çiçekleri sarı renkli boyar madde elde etmede, kökleri süs bitkisi olarak kullanılır.
<i>Achillea biebersteinii</i> Afan.	Sarı civanperçemi, Pire otu	Böcek öldürücü olarak kullanılır.
<i>Alchemilla persica</i> L.	Arslan peçesi	Kök ve yaprakları idrar artırıcı ve kabızlık için kullanılır.
<i>Arnebia densiflora</i> (Nordm.) Ledeb.	Havacıva, Eğrik	Kökleri boyar madde olarak kullanılır.
<i>Astragalus macrocephalus</i> Willd. <i>Astragalus nitens</i> Boiss. et Heldr. <i>Astragalus vulnerariae</i> DC.	Geven	Gövdelerinden kitre zankı elde edilir. Hayvan yemi olarak kullanılır. Kökleri çöven olarak kullanılır.
<i>Bellis perennis</i> L.	Koyungözü papatya	Toprak üstü kısımları Antakya yöresinde sebze olarak kullanılır.
<i>Campanula lyrata</i> Lam.	Çingirak otu	Süs bitkisi olarak kullanılır. Genç iken Doğu Anadolu'da sebze olarak kullanılır. Mide rahatsızlıklarında, süt artırıcı ve taş düşürücü olarak kullanılır.
<i>Cirsium alatum</i> (Gmelin) Bobrov.	Köygöçüren	Kastamonu- Daday yöresinde yenir.
<i>Convolvulus galaticus</i> Roston ex Choisy.	Mahmude otu	Kökünden elde edilen süt müsil olarak kullanılır. Yapraklarından bazı yörelerde yemek yapılır.
<i>Crocus fleischeri</i> Gay.	Safran, Çiğdem	Koku verici ve boyar madde olarak kullanılır. Yumruları çiğ veya pişirilip yenilir. Süs bitkisi olarak kullanılır.
<i>Daphne glomerata</i> L.	Dafne, Kurtbağrı, Sırım bağı	Zehirli bileşikler taşırlar. Basura karşı kullanılır.
<i>Digitalis ferruginea</i> L.	Arıkovanı, Yüksük otu	Süs bitkisi olarak kullanılır. Yaprakları kalp hastalığına karşı kullanılır.
<i>Digitalis lamarckii</i> Ivan.	Arıkovanı, Yüksük otu	Süs bitkisi olarak kullanılır. Yaprakları kalp hastalığına karşı kullanılır.
<i>Euphorbia amygdaloides</i> L.	Sütleğen, Fiçi otu	Yumruları müsil olarak kullanılır. Sarı renkli boyar madde elde etmede kullanılır.
<i>Geranium tuberosum</i> L.	Çakmuz, İğnelik	Yumruları çiğ olarak yenir. Yumruları süs bitkisi olarak yurtdışına satılır.
<i>Helloborus orientalis</i> Lam.	Karaca ot	Kökü hayvan hastalıklarında kullanılır.
<i>Helichrysum stoechas</i> (L.) Moench.	Ölmez çiçek, Altın çiçeği, Guddeme çiçeği	Çiçekleri, dalları idrar ve safra atarıcı ve taş tüşürücü olarak kullanılır.

<i>Hippophae rhamnoides</i> L.	Çıçırğan	Olgun meyveleri çiğ olarak, reçel veya ezme olarak yenir. Vitamin C bakımından çok zengindir.
<i>Medicago sativa</i> L.	Çevrince	Çiçekleri hayvan yemi olarak kullanılır.
<i>Medicago sativa</i> L.	Tanecik, Çevrince	Hayvan yemi olarak kullanılır.
<i>Muscari tenuiflorum</i> Tausch.	Dağ sümbülü	İtalya'ya ihraç ediliyor.
<i>Nepeta racemosa</i> Lam.	Pisik otu	Baharat olarak kullanılır.
<i>Paliurus spina-christi</i> Miller.	Karaçalı	Meyveleri idrar artırıcı ve taş düşürücü olarak kullanılır.
<i>Plantago lapopus</i> L.	Bağa	Yapraklar yara iyileştirici, tohumları müsül olarak kullanılır.
<i>Pyrus elaeagnifolia</i> Pallas.	Ahlat	Olgun meyveleri taze halde veya kurutulduktan sonra yenir.
<i>Potentilla recta</i> L.	Beş Parmak otu	İplik boyamada kullanılır.
<i>Phlomis armeniaca</i> Willd.	Aykulağı, Çolba, Şolba	Yaprakları çay olarak kullanılır.
<i>Polygala anotolica</i> Boiss. et Heldr.	Süt otu, Yılan yoncası	Toprak üstü kısımları balgam söktürücü olarak kullanılır.
<i>Rumex crispus</i> L.	Evelik,	Azdavay- Kastamonu, Doğu Anadolu (Erzurum) bölgesinde sebze olarak yenir. Meyveleri çay gibi hazırlanıp, içilebilir
<i>Rubus canescens</i> DC.	Böğürtlen	Kökleri şeker hastalığına karşı kullanılır. Yaprakları kabızlıkta kullanılır. Meyveleri yenir. Ezme ve şurubu yapılır.
<i>Ranunculus constantinopolitanus</i> L.	Düğün çiçeği	Süs bitkisi olarak ve sarı renkli boyar madde elde etmede kullanılır.
<i>Silene dichotoma</i> Ehrh. subsp. <i>dichotoma</i> .	Gıvısgan otu, Salkım çiçeği, Sinek tutan	Çiçek açmadan toplanan yaprakları ve dalları sebze olarak tüketilmektedir.
<i>Sedum hispanicum</i> L. <i>Sanguisorba minor</i> Scop.	Kaya koruğu Kara göndürme, Çayır düğmesi, Amel otu	Yaprakları çiğ olarak yenir. İdrar artırıcı ve kabızlık giderici olarak kullanılır.
<i>Stachys thirkei</i> C. Koch.	Dağ çayı	Çay gibi içilir.
<i>Salvia hypargeia</i> Fisch.& May	Ada çayı, Siyah ot	Çay olarak, siyah renkli boyar madde, tütün için koku verici, sebze olarak, kullanılır.
<i>Trifolium pratense</i> L.	Yonca, Çayır otu	Hayvan yemi olarak kullanılır.
<i>Orchis anatolica</i> Boiss.	Anadolu Salep otu	Salep elde edilir.
<i>Onosma isauricum</i> Boiss. et Heldr. <i>Valeriana tuberosa</i> L.	Emzik otu Kedi Otu	Yaprakları yara tedavisinde kullanılır. Aktarlarda satılmakta ve yatıştırıcı olarak kullanılmaktadır.

4. SONUÇ ve ÖNERİLER

Orman yan ürünleri; Planlama açısından ele alındığında ülkemizde uzun yıllar odun üretimine odaklanılmış, ODOÜ'ne gereken ilgi gösterilmemiştir. Ekonomik bakımdan önemli görülen reçine, sığla, ıhlamur gibi çeşitli ODOÜ, bazı planlarda işletme sınıfı olarak ayrılmıştır. Ancak, bu planlarda da alansal ayırım (işletme sınıfı) yapılmasına rağmen, genelde planın öngördüğü üretim yapılmamıştır. Diğer ODOÜ ise planlamaya konu olmamış ve planlarda yer almamıştır. Ancak son yıllarda diğer ODOÜ'nin de ekonomik olarak farkına varılmış ve geniş bir yelpazede yararlanmanın yaygınlaştığı görülmüştür. İşletme şeffiği bazında hazırlanan "Hasılat Planları" ile eğrelti otu, yosun, likenin de içinde bulunduğu yaklaşık 50 farklı ODOÜ'nden plan dâhilinde yararlanma eğilimi oluşmuştur.

Odun dışı orman ürünlerinin sağladığı çok yönlü (ekonomik, sosyal, çevresel) faydaların önemi ve orman kaynaklarının yönetiminde bu kaynaklara yeterli önemin verilmesi gerekliliği konularında dünyada bilinçlenme ve ilginin son yıllarda arttığı görülmektedir. Bazı ülkelerde veya ülkelerin bazı yörelerinde odun ürünlerinden daha fazla katkı sağlamakta olduğu, bazı ülkelerde dış ticarete önemli gelir kaynakları arasında yer aldığı bilinmektedir (DPT, 2001).

Odun dışı orman ürünlerinin sağladığı çok yönlü (ekonomik, sosyal, çevresel) faydaların önemi ve orman kaynaklarının yönetiminde bu kaynaklara yeterli önemin verilmesi gerekliliği konularında dünyada bilinçlenme ve ilginin son yıllarda arttığı görülmektedir. Bazı ülkelerde veya ülkelerin bazı yörelerinde odun ürünlerinden daha fazla katkı sağlamakta olduğu, bazı ülkelerde

dış ticarete önemli gelir kaynakları arasında yer aldığı bilinmektedir (DPT, 2001).

Bu bağlamda, ODOÜ tanımının, sadece somut olarak üretilip ticareti yapılan ürünler olmayıp, orman ve çevresinde yaşayanlara ve ülke ekonomisine girdi sayılayacak olan ekoturizm, otlatma, avcılık gibi faaliyetleri de içerisine alması gerektiği anlaşılmaktadır.

Ilgaz yöresi biyolojik çeşitlilik açısından zengin bir bölgedir. Bu açıdan bakıldığında ODOÜ açısından potansiyel bir zenginliğin var olduğu söylenebilir. Kayıt altına alınabilmiş ODOÜ üretim miktarı ve değerleri Çizelge 3'de verilmiştir. Kayıtlı üretimin gerçek değerleri yansıtmadığı ve kayıtlı üretimin kırsal ekonomiye yıllık 70-100 bin YTL katkı sağladığı düşünülürse ODOÜ'nin önemi ve potansiyel ekonomik değeri ortaya çıkmaktadır. Ilgaz yöresi odun dışı bitkisel kaynaklı orman ürünleri açısından önemli bir potansiyele sahiptir. Bu ürünlerin büyük bir kısmının geleneksel kullanımlara konu olması, işlenmelerinin yöresel olarak yapılması, sosyal, ekonomik ve çevresel işlevlerin muhasebelerinin yeterince yapılmaması onların ikincil orman ürünü olarak ifade edilmesine neden olmuş, envanter, koruma ve işletmeciliğine ilişkin araştırmalar yeterince yapılamamış ve özellikle sosyo-ekonomik önemi ortaya konulamamıştır. Oysa günümüzde bu ürünlerin değeri ve önemi anlaşılmıştır. Ormancılık Ana Planı'nda; "Asli orman ürünleri üretiminde olduğu gibi tali orman ürünlerinin üretiminde de orman işletmeciliğinin temel ilkelerine bağlı olarak amenajman planları dahilinde ve kalkınma planlarında belirlenen hedefler doğrultusunda sürekli, optimum verim elde edilmesinin esas olduğu belirtilmektedir (OGM, 1988; Bilgin ve ark., 2006)

KAYNAKLAR

ACAR, İ. "Orman", Orman Bakanlığı Dergisi, Sayfa 8, Sayı 16, Yıl 2, Ankara, (1993).

ACARTÜRK, R. "Şifalı Bitkiler Flora ve Sağlığımız", O.G.M. Mensupları Yardımlaşma Vakfı, Yayın No: 1, ISBN: 975 - 96089 - 0 - 1, Ankara, (1997).

AKYILDIZ, M.H., ATEŞ, S. "Kastamonu Odun Dışı Orman Ürünlerinin Durumu ve Yöreye Katkısı, I. Uluslar arası Odun Dışı Orman ürünleri Sempozyumu, Trabzon, (2006).

ANONİM. "Orman", Orman Bakanlığı Dergisi, Sayı 16, Yıl 2, Ankara, (1993).

ANONİM. "Türkiye Ormanlarında Odun Dışı Ürünler", T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, Orman Genel Müdürlüğü Yayınları, Ankara, (2004).

ANONİM. "Orman Tali Ürünlerinin Üretim ve Satış Esasları", Tebliğ No:283, OGM, 153 s. Ankara, (2005).

ANONİM. "Orman Varlığımız", T.C.Çevre ve Orman Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü Yayını, Ankara, (2006).

BAYTOP, T. "Türkçe Bitki Adları Sözlüğü", Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Türk Dil Kurumu Yayınları: 578, Ankara, (1997).

BİLGİN, F., ŞAFAK, İ., KİRACIOĞLU, Ö. "Ege Bölgesinde Defne Üreticilerinin Profili", I. Uluslar arası Odun Dışı Orman ürünleri Sempozyumu, Trabzon, (2006).

DENİZ, İ., ŞEN, S., ŞAHİN, İ. "Ülkemiz Odun Dışı Orman Ürünlerinden Reçinenin Üretiminde Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri", T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, I. Çevre ve Ormanlık Şurası Tebliğler, Cilt 3, Sayfa 1170-1181, Ankara, (2005).

DİNCER, B., ÖZASLAN, M. "İlçelerin Sosyo-Ekonomik Gelişmişlik Sıralaması Araştırması", T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü, Ankara, (2004).

DPT. "Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı Ormanlık Özel İhtisas Komisyonu Raporu", DPT:2531, ÖİK: 547, 553 S., ISBN 975 . 19 . 2555 - Ankara, (2001).

EKİM,T., KOYUNCU,M., VURAL, M., DUMAN, H., AYTAÇ,Z., ADIGÜZEL, N.

"Türkiye Bitkileri Kırmızı Kitabı (Eğrelti ve Tohumlu Bitkiler)", Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, ISBN: 975 - 93611 - 0 - 8, T.T.K.D, Ankara, (2000).

EKİM,T., KOYUNCU,M., GÜNER,A., ERİK, S., YILDIZ, B., VURAL, M. "Türkiye'nin Ekonomik Değer Taşıyan Geofitleri Üzerinde Taksonomik ve Ekolojik Araştırmalar", T.C. Tarım Orman ve Köy İşleri Bakanlığı Orman Genel Müdürlüğü, İşletme ve Pazarlama Dairesi Başkanlığı, Sıra No:669, Seri No: 65, Ankara, (1991).

ERİK, S., AKAYDIN, G., GÖKTAŞ, A. "Başkentin Doğal Bitkileri", Ankara Valiliği Çevre Koruma Vakfı Başkanlığı, ISBN: 975 - 482 - 436 - 3, Ankara, (1998).

KONUKÇU, M."Ormanlar ve Ormancılığımız", Devlet Planlama Teşkilatı Yayın No:2630, Ankara, 240 s., (2001).

MUKERJİ, A.K."Odun Dışı Orman Ürünlerinin Önemi ve Sürdürülebilir Kalkınma Stratejileri", XI. Dünya Ormanlık Kongresi, (13-22 Ekim 1997, Antalya), Ormanların Üretim Fonksiyonları, Bildiriler Kitabı, Cilt 3, 233-244, (1997).

OGM. "APK Dairesi Bakanlığı, Ormanlık Ana Planı (1990-2009)", Yayın No: 3, Ankara, (1988).

ÖNER, N. ABAY, G. "Contributions to The Flora of Yenice Forests (Ilgaz / Çankırı)", Gazi Üniversitesi Kastamonu Orman Fakültesi Dergisi, Cilt:5, No:2, 181-197, Kastamonu, (2005).

SARI, A., O.; OĞUZ, B. "Türkiye ve Dünyada Bazı Tıbbi, Kokulu ve Baharat Bitkilerinin Yeri ve Önemi". TYUAP: Ege-Marmara Dilimi 2000 Yılı Tarla Bitkileri Bilgi Alış-Veriş Toplantısı Bildirileri. Ege Tarımsal Araştırma Enstitüsü Yayın No:98. İzmir, (2000).

ŞAFAK, İ., OKAN, T. "Kekik, Defne ve Çamfıstığının Üretimi ve Pazarlaması", DOA Dergisi, DOA Yayın No:34, Sayı: 10, s: 101-129, Tarsus, (2004).

YAZICI, H., DÖNMEZ, E. "Odun Dışı Orman Ürünlerinin Değerlendirilebilirliği Yönünden Defne Yaprağının Envanter ve Fizibilite Çalışmalarının Tasarlanması", T.C. Çevre ve Orman Bakanlığı, I. Çevre ve Ormanlık Şurası Tebliğler, Cilt 3, Sayfa 1115-1122, Ankara, (2005).